

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА И АРХЕОЛОГИЈА**

ISSN: 1857-7342

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2010**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА И АРХЕОЛОГИЈА**

Издавачки совет:

д-р Саша Митрев
д-р Кирил Цацков
д-р Зоранчо Малинов
д-р Звонимир Николовски
д-р Трајче Нацев
м-р Оливер Цацков
м-р Кирил Барбареев
м-р Верица Јосимовска
Елена Јосимовска
Александар Донски

Редакциски одбор:

д-р Кирил Цацков
д-р Зоранчо Малинов
д-р Звонимир Николовски
д-р Трајче Нацев
м-р Оливер Цацков
Александар Донски

Главен и одговорен уредник:

д-р Кирил Цацков

Единица на Универзитетот:

Институт за историја и археологија

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)

Техничко уредување

Славе Димитров
Благој Михов

Печати

Печатница „2-ри Август“ - Штип
Тираж - 300 примероци

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Институт за историја и археологија
ул. „Крсте Мисирков“ бб
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

СОДРЖИНА

Кирил ЦАЦКОВ Атентатот на генерал Михајло Ковачевиќ и воведувањето специјална полициска состојба во Штипско.....	5
Ванче СТОЈЧЕВ Македонскиот идентитет во античкиот период.....	11
Звонимир НИКОЛОВСКИ Неколку култни конституции од Кумановско.....	21
Зоранчо МАЛИНОВ Етничките процеси во североисточниот дел на македонскиот етнографски простор (прв дел).....	27
Стојан РИСТЕСКИ Каде дошол прво свети Климент во Кутмичевица?.....	39
Драган ЗАЈКОВСКИ Ранохристијанскиот црковен епископат во Македонија во IV век.....	47
Трајче НАЦЕВ Фортификацијата на доцноантичкиот град Баргала.....	55
Оливер ЦАЦКОВ Гимназиското образование во Штип меѓу двете светски војни.....	65
Страшко СТОЈАНОВСКИ Состојбите во Македонското револуционерно движење од потпишувањето на Мајскиот манифест до убиството на Тодор Александров.....	71
Ицо НАЈДОВСКИ Животот на Македонците во Австралија и неговата структура.....	81
Душан СИНАДИНОСКИ Македонците во извештајот на Комисијата за имиграција во САД во 1907 година.....	91
Гоце АНГЕЛИЧИН ЖУРА Традицијата на Јустинијана Прима во титулатурата на охридските поглавари.....	101
Ристо СТЕФОВ Сведоштва на некои од македонските „деца-бегалци“.....	107

Верица ЈОСИМОВСКА	
Добродетелот Константин Анастасов (Хаџи Костадин, логотет).....	117
Елена ЈОСИМОВСКА	
Штипските читални од XIX век како вистински културни центри.....	121
Александар ДОНСКИ	
Етно-културната засебност на античките Македонци во делото на Павсанија	127

UDC: 325.254.4-053.2(495.6:=163.3)(093.3)

Ристо СТЕФОВ
историчар, Канада

СВЕДОШТВА НА НЕКОИ ОД МАКЕДОНСКИТЕ „ДЕЦА-БЕГАЛЦИ“

Сè започнало на 25 март 1948 година.¹ Тоа бил ден исполнет со многу чувства, солзи и неизмерна тага за мајките и децата на западниот дел од егејска Македонија. Тоа бил денот кога т.н. „деца-бегалци“ заминале и за најголемиот дел од нив тоа бил последен пат кога ги виделе своите семејства и домови.

Идејата за евакуирање на децата била предложена на Младинската конференција одржана во Белград во 1947 година. Ескалирањето на т.н. „Грчката граѓанска војна“ претставувало закана за цивилното население, што било причина за загриженост на „прогресивната младина“ на Југославија.² Иако тие не можеле да сторат ништо за возрасните цивилни лица кои требало да ги помагаат во војната, можело барем да им се помогне на децата. Затоа била предложена привремена евакуација со помош на која децата требало да бидат изнесени надвор од земјата за да го продолжат своето образование на сигурни места, со намера да бидат вратени по завршувањето на конфликтот. Иако идејата била добра, Грчката комунистичка партија (ККЕ) не видела потреба и корист од еден таков план, па затоа не му дала голема поддршка. Меѓутоа, партизанскиот командант Маркос Вафијадис видел позитивни елементи во предлогот, бидејќи верувал дека конфликтот ќе ексалира и ќе се концентрира во западниот дел од егејскиот дел на Македонија. Во тоа време, тој бил одговорен за одбраната на делови од западна Македонија каде спаѓале регионот на Лерин и делови од Костурско и Воденско. Во 1947 година партизаните биле на врвот од својата моќ и, со исклучок на големите градови, ги контролирале сите територии во западниот дел на егејска Македонија.³

1) За време на интервјуата со децата-бегалци: Ѓорги Кизовски, Стато Петров, Севда Георговска, Крсто Лазаров и Џон Гивенс, 25-ти март 1948 година беше посочен како датум на кој почнала евакуацијата на децата-бегалци во повеќето села во западниот дел на егејска Македонија. Интервјуата ги правев во Торонто (Канада) во 2002 година. Сите овде наведени интервјуа се снимени.

2) Интервју со Ѓорги Кизовски - дете-бегалец од Габреш, кој во 1948 година бил евакуиран во Чехословачка. Интервјуто е направено во Торонто (Канада) во 2002 година. Кизовски денес е член на Организациониот одбор на децата-бегалци од егејскиот дел на Македонија за Канада.

3) Интервју со Никола Стефовски од Ошчима. Никола бил осуден на пет години затвор од

Кога грчката влада почнала да користи тешка артилерија и бомбардирање од воздух, оваа идеја бргу ја добила поддршката и на ККЕ, по што била создадена програмата позната под името „Спасете ги децата“. Пред да се ефектуира оваа програма, истата била одобрена и од Македонскиот ослободителен фронт од Женскиот антифашистички фронт и од Црвениот крст. Државите-домаќини, кои покажале подготвеност да се грижат за децата, биле контактирани за да се добие нивно одобрение, по што започнале информативни кампањи за да се информираат луѓето за Програмата. Обласните и селските организации, исто така, биле замолен да учествуваат, по што им била доделена одговорноста да го организираат и имплементираат практичното евакуирање.

Кога грчката влада дознала за Програмата „Спасете ги децата“, таа иницирала своја т.н. кампања под назив „Педомазома“ („Соберете ги децата“). На грчката армија ѝ било наредено да ги евакуира децата од освоените села, ако треба и насила.⁴ Откако биле собрани во различни кампови, децата конечно биле испратени на грчкиот остров Лерос. Таму тие биле запишани во училишта да учат религија и станале штитеници на грчката кралица Фредерика.

По завршување на т.н. „Грчка граѓанска војна“ (1951/52 година), дел од децата од Програмата „Педомазома“ биле вратени во своите домови во Македонија. Најголемиот дел, особено оние чии родители биле убиени или побегнале од земјата како бегалци, станале штитеници на грчката држава и останале во студентските домови до своето полнолетство. Сите деца кои останале во Лерос целосно биле хеленизирани и најголем дел од нив веќе не се вратиле во своите родни места.

Камповите во Лерос повторно станале активни по 1952 година, овојпат за децата кои биле вратени од земјите на Источниот блок според Програмата „Спасете ги децата“. Како резултат на интервенцијата на Црвениот крст, на дел од децата им било дозволено да се вратат дома. За жал, грчката власт ги собрала и ги испратила во камповите во Лерос каде биле држени сè до нејзиниот пад во 1959 година кога биле ослободени.⁵

Притисокот од заедницата ги поттикнал организаторите на Програмата „Спасете ги децата“ да го забрзаат процесот на евакуација за да

грчката власт, кои ги отслужил во концентрационите логори на грчките острови затоа што бил оквалификуван како „опасен елемент за Грција“. Интервјуто со него е водено во 2002 година во Торонто (Канада).

4)Интервју со Севда Георговска, Македонка и дете-бегалец од Ошчима, која била евакуирана во Полска во 1948 година. Интервјуто е направено во 2002 година во Торонто (Канада).

5)Интервју со Лазо Огненов, дете-бегалец од Нерод, кој бил евакуиран во Лерос - камп за деца-бегалци во Грција. Интервјуто е направено во 2003 година во Торонто (Канада).

ги спречат „бурандарите“ (прекар за војниците и полицајците на грчката влада) да земат уште повеќе деца.

Евакуациите спроведувани од партизаните биле вршени врз доброволна основа. Било оставено на родителите или старателите на детето да решат дали тоа ќе биде евакуирано или не.⁶ Ниту едно дете никогаш не било евакуирано со сила или без согласност, но стравот и притисокот од врсниците сигурно дека биле мотивирачки фактори. Зоните на евакуирање биле селектирани врз основа на интензитетот на конфликтот и степенот на опасност по децата. Организаторите на централната команда решавале за критериумите на селекцијата и на квалификациите за тоа кои деца ќе бидат евакуирани. Во списоците сите деца биле на возраст од две до четиринаесет години. Меѓу нив имало и сирачиња, хендикепирани деца и деца со специјални потреби.⁷ Пред да се спроведе евакуацијата, девојките постари од осумнаесет години биле ангажирани од локалното население и од партизанските редови за да се обучат да бидат одговорни за малите дечиња. Вдовиците на паднатите партизани, исто така, биле ангажирани како сурогат-мајки да ги придружуваат и да им помагаат на децата во текот на процесот на евакуацијата и во текот на нивниот престој во земјите-домаќини.⁸

Програмата за евакуирање практично почнала во почетокот на март 1948 година, преку ангажирање и обука на специјални учители. Евакуациите биле спроведувани групно во периодот од 25 до 30 март 1948 година и траеле сè додека сите означени села не биле евакуирани. Повеќето деца биле транспортирани преку Југославија и испратени во Унгарија, Романија, Чехословачка и Полска. Некои биле евакуирани преку Албанија и Бугарија. Како што се зголемувал бројот на евакуираните, децата биле испраќани и во Источна Германија и во СССР. Се проценува дека биле евакуирани вкупно околу 28.000 деца, најголемиот дел од нив од северозападниот дел на егејска Македонија.⁹

Кога доаѓал нивниот ред, децата од секое село биле повикувани и во придружба на партизанските водачи биле водени до најблискиот граничен премин. Заради нивна сигурност, децата патувале ноќно време и подалеку

6) Интервју со Џон Гивенс, дете-бегалец од Ошчима, кој бил евакуиран во Чехословачка во 1948 година. Интервјето е направено во 2002 година во Торонто (Канада).

7) Интервју со Ѓорѓи Кизовски.

8) Интервју со Софија Гоболи, Македонка сурогат-мајка од Ошчима, евакуирана во Унгарија заедно со македонските деца-бегалци во 1948 година. Интервјето е направено во 2002 година во Торонто (Канада).

9) Shea, John. "Macedonia and Greece The Struggle to Define a New Balkan Nation". London: McFarland & Companz Inc., 1997 page 117.

од главните патишта. Во некои случаи, заради приближувањето на воените дејства, некои села ги евакуирале своите деца набрзина и без придружба, па тие практично биле оставани на цедило по планините покриени со снег и без засолниште.

Мајките им го подготвувале багажот, облеката за пресоблекување, храната и приборот за јадење пред да ги испратат своите малечки дечиња до означените места за собирање. Со плач, со солзи во очите, мајките се збогувале со своите деца пред да ги испратат во рацете на судбината. Нивниот плач можел да се слушне долго време откако децата исчезнале во далечината.¹⁰ Децата оделе во колона по еден, зад мајките-сурогати, држејќи се едно со друго. Постарите деца ги тешеле помалите додека се движеле осамено. Под превезот на ноќта, тие молкум се движеле преку теренот, заобиколувајќи ги отворените простори и постојано биле потсетувани од нивните партизански водачи да бидат тивки. Преминувале високи планини и стрмни косини, секогаш внимателни и свесни за опасноста од грчките непријателски сили што ги демнела додека го пробивале патот до границите. Оние посреќните ги поминувале ноќите во куќи во означените села. Други спиеле под ведро небо, на отворено, во студените планини, не знаејќи што е поопасно - бомбите што паѓаат или смртоносниот студ.

Во текот на нивното патување, една група наишла на опасно стрмни падини, полни со разлабавени карпи кои воде право во брзите води на некоја река. Бидејќи било премногу опасно за децата сами да преминуваат, секоја мајка морала да се враќа неколку пати за да ги пренесе децата едно по едно на својот грб. Требало и да се побрза, бидејќи падината била изложена на авионски видик. Едно дете за малку ќе настрадало. Додека брзала да премине на другата страна, една жена се соннала од една грмушка, губејќи ја рамнотежата. Сепак, додека паѓала, успеала да го симне детето од своите плеќи и да го фрли на стрмната падина. За среќа, детето не се испаничило и успеало да се задржи со рацете. Потоа жената успеала да си ја поврати рамнотежата и да го извлече детето. Тоа било застрашувачко искуство за целата група.¹¹

Друга група се криела во планините додека постојано врнел дожд. Не смееле да ризикуваат и да запалат оган, па затоа останале влажни и многу од нив настинале. Кога се стемнило, полека напредувале во темнината преку паднатиот снег до следното село по трновит пат. Децата биле во шок и речиси и да не ги чувствувале посекотините на своите нозе кои крвавеле. Некои немале ниту чевли па оделе на чорапи преку острите камења и трња.¹²

10) Интервју со Севда Георговска

11) Интервју со Софија Гоболи.

12) Документарен филм „Тулгеш“ за децата-бегалци од егејска Македонија, Вардар-филм,

Додека групата си го пробивала патот кон својата дестинација, една од сурогат-мајките постојано плачела. Одговорното лице на групата ѝ објаснило дека нема причина да се вознемирува, бидејќи се води сметка за сите деца, дека се нахранети и згрижени. Но мајката и понатаму останала вознемирена и продолжила да плаче. Кога ја прашале во што е проблемот, таа објаснила дека не можела соодветно да се грижи за едно шестмесечно бебе-сираче кое било доверено на нејзина грижа. Таа имала само една резервна пелена и откако ја испрала немала како да ја исуши. Најдоброто што можела да го стори е да ја стави влажната пелена на бебешките гради. Но, пелената никогаш не се исушила и затоа таа плаче од жал за кутрото бебе кое морало да биде завиткано во влажни пелени на таков неиздржлив студ.¹³

Преку границите можеле да поминат само ноќе, па затоа децата чекале скриени и одвоени додека не се стемнило. За да ги подготват за патувањето, децата морале да заминат од своите села и се упатат кон планините пред да зазори. Додека заминувале, им било речено личните предмети да ги остават назад, со ветување дека истите ќе им бидат донесени подоцна, со вагони. Додека го пробивале патот преку граничните премини, вагоните никогаш не се појавиле и тие биле оставени без храна, прибор за јадење, ќебиња или облека да се преслечат. До ден-денес многумина веруваат дека грчките партизани им ги украде личните предмети.¹⁴

Откако ја преминале југословенската граница, децата биле однесени во селото Долно Дупени, а оттаму во Љубојно за да чекаат да пристигнат другите. Под грижата на нивните сурогат-мајки, децата биле однесени во определените куќи каде поминале една недела, спиејќи на подови покриени со слама, по петнаесетмина во една соба. Немало доволно храна, на секое дете добивало само по едно парче пченкарен леб за вечера. По неколку дена глад, некои од децата прибегнале кон крадење храна од селските куќи.

Откако поминале една недела во Љубојно, децата биле транспортирани со воени камиони во Битола, од каде со воз заминале во Браилово. Таму, секоја група, со својата сурогат-мајка, отседнала и спиела во определени куќи, во соби оградени со слама. Моралот бил низок, заморот голем, па децата непрекинато плачеле заради постојан глад и заради носталгија за своите домови. Заради недостиг од храна, на децата им бил даван по еден оброк секој втор ден. Оние што ги загубиле своите лични предмети, немале ниту чинии, ниту лажици за да јадат и затоа користеле фрлени конзерви од сардини или што било друго што го наоѓале. Некои наоѓале фрлени туби

Скопје, 1978.

13) Ибид.

14) Интервју со Севда Георговска

од пасти за заби, па од нив правеле лажици.¹⁵ Една сурогат-мајка нашла некаква 'рѓосана кофа и, откако ја исчистила, ја користела како сад за супа.¹⁶ Топлата супа станувала црвена заради топењето на 'рѓата. Децата биле премногу гладни за да ја фрлат, па затоа од површината ја извадиле 'рѓата, а супата ја јаделе. Една стара жена го гледала сето тоа и многу се натажила за групата дечиња, па им го дала својот дел од следувањето, повеќе претпочитајќи да остане гладна отколку да гледа како гладуваат децата. Во такви околности, многу од постарите деца размислувале да побегнат, но нивната загриженост за помалите ги спречувала во тоа. Некои биле толку гладни што пребарувале во околината барајќи храна, јадејќи корења од жито и пченка, па дури посегнале и по убивање животни за да ја задоволат гладта. Откако поминале нешто повеќе од една недела во Браилово, различните групи биле транспортирани до најблиската железничка станица каде на секое дете му било прикачено ливче со името и дестинацијата. Одвојувањето на децата не било лесно, бидејќи малите се стискале до поголемите деца и одбивале да бидат раздвоени. Близнаците се држеле еден до друг со сета своја сила, противејќи се со солзи и лелеци. Требало многу убедувања пред да можат да ги разделат.¹⁷

Првата група која требала да замине биле помалите деца од пет до десет години. Повеќемина од нив биле испратени во Бела Црква во Војводина. Овие деца биле најранливи и бргу морале да бидат спасени за да не умрат од глад. Во Бела Црква, откако поминале извесно време во карантин, децата биле однесени во ученички домови кои биле соодветно опремени и каде имало здрава храна во изобилие. Останатите, откако поминале приближно една недела на железничката станица, биле испратени во Скопје. Животот во железничката станица бил суров, бидејќи повеќемина деца речиси умирале од глад и немале сили да се движат. Нивниот глад бил толку голем што децата немале сила ниту да се жалат на вошките што ги мачеле. Многу од нив го поминувале своето време одморајќи се во запрежни коли, сместени во топлината на сеното. Колите, оставени од Втората светска војна, биле користени од Германците за транспорт на коњи.¹⁸

Кога пристигнале во Скопје, на децата им дале млеко и храна, што за нив изгледало како подарок од небото, по долгото гладување. Без многу одлагање, вагоните биле повторно поделени и една група била испратена

---

15) Интервју со Лена Христулос, Македонка сурогат-мајка од Ошчима, која била евакуирана во Чехословачка заедно со децата-бегалци во 1948 година. Интервјето е направено во Торонто (Канада) 2002 година.

16) Ибид.

17) Ибид.

18) Интервју со Софија Гоболи.

во Романија, додека останатите го продолжиле своето патување до Булкес.

Имајќи ги предвид сцените од последното раздвојување на децата, овојпат властите решиле да не ги информираат ниту децата ниту нивните сурогат-мајки.¹⁹ Како резултат на тоа, некои деца кои биле во посета на своите другарчиња во соседните вагони, завршиле на погрешни дестинации. Многу мајки не знаеле што се случило и бескрајно биле загрижени за судбината на децата кои недостасувале. Кога пристигнале во Булкес, групите биле снабдени со храна донирана од Обединетите нации, децата биле искапени и им била дадена облека. Оттаму, со вагони биле однесени во блиската болница за медицински преглед. Потоа децата поголем дел од времето поминувале живеејќи во празни училишта и магацини. Освен Македончиња, имало и деца од Епир и Тесалија.

Штом се навикнале на комфорот, децата повторно морале да продолжат. Речиси по еден месец поминат во Булкес, повторно биле натоварени во вагони, им била дадена храна и биле испратени до различни дестинации. Без нивно знаење, повторно биле раздвоени и испратени во Унгарија, Полска или Чехословачка.

Кога групата за Чехословачка пристигнала таму, чехословачките власти наредиле децата да се соблечат голи, нивната облека полна со вошки им била одземена, им било наредено да се истрижат и групно да се искапат. Тоа било ново искуство за македонските деца, да се капат голи пред толку многу други. Локалните згради и бањи некогаш им припаѓале на германските војници, но откако тие биле протерани, станале засолниште за децата-бегалци. Откако поминале извесно време во карантин, децата биле однесени во друг камп каде биле поделени и разместени на грижа на учители. Таму им се придружиле други деца-бегалци кои стигнале претходно преку други маршрути. Децата повторно биле регрупирани во групи од 4 до 6-годишна возраст за градинки, од 7 до 12 години за државни училишта и од 13 години и постари за технички училишта.²⁰ Сурогат-мајките биле одговорни да се грижат за помалите групи кои се состоеле од по дваесетина деца. Нивна задача била да ги будат наутро, да им помогнат да си ги облечат униформите, да ги надгледуваат при извршување на утринските вежби и да проверат дали сите добро појадувале. Попладне ги надгледувале како си играле додека не доаѓало време за спиење. Тие, исто така, проверувале дали им се добро исчистени и полирани чевлите и дали униформите се чисти и уредно закачени. Утрото започнувало со вежби и добар појадок. Чешките учители биле професионалци, обучени за детска

---

19) Документарен филм „Тулгеш“ за децата-бегалци од егејска Македонија, Вардар-филм, Скопје, 1978.

20) Интервју со Лена Христопулос.

психологија, кои правеле најдобро што можеле за правилно образование на децата. Освен редовна настава, од децата се очекувало да научат разни јазици, вклучувајќи чешки, грчки, македонски и руски.

Понекогаш, мајките и децата биле испраќани на работни задачи на фарми за да помагаат при собирањето овошје, бобинки и печурки. Со текот на времето, мајките и децата почнувале да се навикнуваат на новиот живот, со исклучок на вообичаените тепачки меѓу грчките и македонските деца, особено машките. Постоела нетрпеловост помеѓу грчките и македонските деца, со чести вербални навредувања, кои понекогаш завршувале со тепачки. На крај, грчките деца биле преместени во друг камп, со што бил ставен крај на тепачките.²¹

Кога групата одредена за Романија пристигнала таму, околу илјада и петстотини деца биле испратени веднаш да се искапат, а нивната облека полна со болви била извриена и испрана. По капењето, на секое дете му била дадено долна облека и пижами, а потоа биле испратени во блискиот привремен комплекс бараки, кои во текот на војната биле користени од Германците како болница. Децата останале таму од април до октомври 1948 година. Тогаш, на 25 октомври 1948 година, многу од децата биле преселени во Полска. Повеќемина од нив носеле домашно изработена волнена облека која им се смалила од перењето. За среќа, добриот народ на Романија донирал наметки за пресоблекување и децата биле добро облечени пред да заминат за Полска. По поминати шест месеци во Романија во бараките, кои навидум биле под надзор, и без никакво школување, децата станале распуштени и непослушни. Со еден надзорник за целиот воз, патувањето до Полска било како брзо возење со украдена кола. Некои деца биле немирни, се качувале преку прозорците врз вагоните, а додека возот се движел, се исправале, преправајќи се дека летаат. Кога возот приближувал до тунел, тие легнувале на покривот држејќи се цврсто врз вагоните. Чадот од возот, кој како бранови ги обвиткувал нивните лица, им ги поцрнувал лицата, така што не можеле да се препознаат.²² Кога влегле во Полска, возот бил преземен од полски екипаж. По еден надзорник, кој бил обучен како да постапува со децата, бил назначен за секој вагон за да се справат со непослушните. Во текот на натамошното патување, децата биле добро хранети и наградувани со чоколади и јаболка за добро однесување. Кога стигнале во Полска, во градот Лондек Здуи децата биле ставени под грчки надзор, групирани според возраста и распоредени во различни школски домови. Децата, чија возраст не била

---

21) Ибид.

22) Интервју со Крсто Лазаров, Македонец и дете-бегалец од Ошчима, евакуиран во Полска во 1948 година. Интервјуто е направено во Торонто (Канада) 2002 година.

позната, биле групирани според висината и тежината. Во почетокот, децата одбивале да соработуваат, не верувајќи им на администраторите и плашејќи се да не бидат повторно раздвоени. Била потребна интервенција од Црвениот крст и повторно уверување за да се убедат да соработуваат. За разлика од бараките во Романија, домовите во Полска биле добро опремени со персонал, со по еден директор и двајца или тројца помошници на секој дом. Секој дом имал осум до десет соби, со по четири деца во една соба. Немало недостаток од храна, играчки или игри. Директорите биле одговорни за надгледување на утринските вежби, за појадокот и за навременото пристигнување во училиште. По часовите, тие проверувале дали децата безбедно се вратиле. Потоа на децата им била давана вечера и одеде на спиење.²³

Окоу 2.000 деца биле одредени за Унгарија и им биле доделени воени бараки во Будимпешта. Таму, секое дете било соблекувано, испрскано со пестициди, искапено, облечено во нова облека и на сите им бил даден тоалетен прибор, во кој имало сапун и паста за заби. Децата не знаеле што е тоа паста за заби и многумина мислеле дека тоа е за јадење. Вкусот на нане ги потсетувал на слатки и многу од нив ја трошеле пастата, обидувајќи се да ја јадат. Во почетокот, грчките и македонските деца биле измешани заедно во групи. Но, заради нивните тепачки, властите биле присилени да ги поделат децата на помали групи, поделени според селото од каде потекнувале. Откако поминале три недели во карантин, групите биле усвоени од унгарската заедница. Секоја селска заедница, потпомогната од фабрички комплекс, усвоила по една група. Некои се нашле меѓу најбогатите заедници во регионот и биле привилегирани да живеат во квартави изградени од мермер. Во близина имало мало езерце полно со егзотични и шарени риби. За жал, децата тагувале за својот дом, им недостасувале нивните мајки, па затоа не го ценеле луксузот.²⁴ Но, рутината си го направила своето, па тие почнале да се навикнуваат секој ден да одат на училиште, каде биле вклучени во училишните активности и во активностите на заедницата. Освен редовната настава, од децата се очекувало да научат да читаат и пишуваат на својот мајчин јазик. Иако грчки службеници раководеле со наставните програми и се потсмеваале на оваа идеја, сепак на македонските деца им бил даден избор да учат македонски, ако сакале.²⁵

Треба да се спомне и дека македонските програми претставувале директен превод од грчките програми. Иако децата учеле на својот

---

23) Интервју со Лена Хриstopулос.

24) Интервју со Софија Гоболи.

25) Ибид.

мајчин македонски јазик, тие го учеле само она што Грците сакале да го научат. На македонските наставници не им било дозволено да отстапат од воспоставените програми. Со други зборови, хеленизацијата и грчката пропаганда продолжиле да влијаат врз македонските деца дури и надвор од грчките граници.